

VZPOMÍNKA NA RNDR. KATEŘINU OŠANCOVOU, CSC.

REMEMBERING RNDR. KATEŘINA OŠANCOVÁ, CSC.

VLADIMÍR OSTRÝ¹, FRANTIŠEK KOŽÍŠEK²

¹*Státní zdravotní ústav, Centrum zdraví, výživy a potravin, Oddělení hodnocení zdravotních rizik a aplikované výživy, Brno, Česká republika*

²*Státní zdravotní ústav, Centrum zdraví a životního prostředí, Oddělení hygieny vody, Praha, Česká republika*

SOUHRN

V letošním roce uplyne 105 let od narození RNDr. Kateřiny Ošancové, CSc. (1920–2003), přední české odbornice v oblasti výživy, která většinu svého profesního života strávila ve Státním zdravotním ústavu. Tento článek pojednává o jejím osobním, ale především profesním životě a připomíná úspěchy, kterých na poli výživy dosáhla.

Klíčová slova: Kateřina Ošancová, výživa, veřejné zdraví-historie, osobnosti

SUMMARY

This year marks the 105th anniversary of the birth of RNDr. Kateřina Ošancová, CSc. (1920–2003), a leading Czech nutritionist who spent most of her professional life at the National Institute of Public Health.

Key words: Kateřina Ošancová, nutrition, history of public health, significant persons

<https://doi.org/10.21101/hygiena.a1885>

Úvod

Jen málo pracovníků Státního zdravotního ústavu (SZÚ) se mohlo v jeho stoleté historii pyšnit titulem z jedné z nejprestižnějších světových univerzit. Mezi válkami a krátce po druhé světové válce díky podpoře Rockefellerovy nadace mohla řada pracovníků SZÚ vycestovat na studijní pobyt do USA a získat zde určité postgraduální vzdělání na School of Public Health při Univerzitě Johnse Hopkinse v Baltimoru nebo na School of Public Health Harvardské univerzity v Bostonu, základní univerzitní vzdělání ale měli tito pracovníci z Československa. RNDr. Kateřina Ošancová, CSc., jejíž 105. výročí narození si letos připomínáme, byla v tomto směru výjimkou, protože své univerzitní vzdělání získala v anglické Cambridgi. Nejen v důsledku toho, ale především díky své pílí a zájmu o obor se vypracovala na jednoho z nejvýznamnějších odborníků v oblasti výživy v Československu a v České republice (obr. 1).

Kateřina Ošancová (rodným jménem Kathe Sgalitzerová) se narodila dne 13. 8. 1920 v Praze Fritzi (Bedřišce) Sgalitzerové (rozené Brandl) a advokátovi JUDr. Richardu Sgalitzerovi. Měla o 5 let mladšího bratra Jindřicha. Rodina byla židovského původu a za 2. světové války neunikla holocaustu. Otec zemřel v roce 1944 v terezínském ghettu. Maminka a bratr zemřeli v koncentračním táboře Osvětim v témže roce (1). Dr. Ošancová jako jediná přežila, a to díky tomu,

že ji rodiče vzhledem k nepříznivé politické situaci přesvědčili, aby odjela po maturitě studovat do Velké Británie, kde získala stipendium na Girton College. Rodiče poslechla a jako devatenáctiletá dívka odjela v srpnu 1939 z okupovaného Československa jedním

Obr. 1: RNDr. Ošancová při práci doma, 60. léta. Zdroj: archiv rodiny.

Obr. 2: Kathy Sgalitzer v Cambridgi. Zdroj: archiv rodiny.

z posledních vlaků sira Nicholase Wintona do Velké Británie, které pomáhala organizovat. Těchto vlaků bylo vypraveno celkem sedm a osmý, s plánovaným odjezdem 1. 9. 1939 po napadení Polska a zahájení 2. světové války, z Prahy již neodjel (2, 3).

Dr. Ošancová se po skončení 2. světové války již nesešla s nikým ze své nejbližší rodiny (1).

Studium

Dr. Ošancová v roce 1931 ukončila obecnou školu. Následně studovala na osmiletém reálném gymnáziu, které ukončila maturitou v roce 1939. Po maturitě, jak již bylo řečeno, získala stipendium pro ženy na Girton College (1) (obr. 2 a 3) na univerzitě v Cambridgi a odjela do Velké Británie.

V Cambridgi absolvovala v letech 1939–1942 přírodovědeckou fakultu a získala titul BA (Bachelor of Arts). Titul MA (Master of Arts) na téže fakultě získala až po válce, v roce 1947. Během studia také působila jako ošetrovatelka v nemocnici.

Obr. 3: Girton College, Univerzita v Cambridgi. Zdroj: Wikimedia Commons, veřejná doména.

Po absolvování studia začala pracovat v letech 1942–1943 v Dunn Nutrition Laboratory v Cambridgi. Toto pracoviště bylo založeno a otevřeno v roce 1927 díky finančnímu příspěvku sira Williama Dunna, politika, obchodníka a filantropa. Díky němu zde mohla vzniknout výzkumná laboratoř pro vitaminy a Dunn Nutrition Laboratory se později stala jednou z předních světových institucí zaměřených na výzkum výživy (4–6). K rozmachu nutričního výzkumu v první polovině 20. století přispěla identifikace základních vitaminů a objasnění mechanismů jejich účinku. V tomto sehrála Dunn Nutrition Laboratory klíčovou roli a vyvrcholila tím, že tým Egona Hynka Kodíčka objevil souvislost mezi adekvátním vystavením slunečnímu záření, kožní syntézou vitaminu D a tím, jak to funguje fyziologicky prostřednictvím 25-hydroxyvitaminu D a 1,25-dihydroxy-vitaminu D. Profesor Egon Hynek Kodíček (Kodíček) (1908–1982) byl český lékař žijící většinu života v exilu v Londýně, kde se stal významným vědcem, zejména pak nutricionistou světového významu. V roce 1973 se stal členem britské Královské společnosti (patrně jako jediný Čech) (7, 8).

Dr. Ošancová se v Dunn Nutrition Laboratory setkala vedle Kodíčka, který jí pomohl i v osobním životě, neboť jí poskytl ubytování ve své rodině, i s dalšími osobnostmi v oblasti nutrice, jako byli John Yudkin, významný fyziolog a nutricionista, který se zabýval dietou s nízkým obsahem sacharidů a kardiovaskulárními onemocněními, a Thomas Moore, další významný biochemik, fyziolog a nutricionista, který se zabýval vitaminy rozpustnými v tucích, zejména vitaminem A a vitaminem E (5, 6).

Prvním odborným vedoucím dr. Ošancové byl Leslie Julius Harris, biochemik a nutricionista, ředitel Dunn Nutritional Laboratory. Jeho výzkum, na kterém se dr. Ošancová také podílela, byl zaměřen především na vitaminy, včetně vývoje saturačního testu pro hodnocení hladiny vitaminu C ve vzorku moči, a ukázal, že vitaminy A a D jsou v nadměrném množství škodlivé (9).

Velkým úkolem pro nutricionisty ve Velké Británii během druhé světové války bylo zabezpečit strategické zdravotní plánování, jako např. zajištění a přidělování potravin či po roce 1945 pomoc při řešení hladomoru v dříve okupované Evropě.

Dr. Ošancová se v roce 1943 ve Velké Británii provdala za Františka Ošance (1915–2003) (obr. 4). František Ošanec studoval práva na Karlově univerzitě v Praze. Uzavření vysokých škol jej zastihlo v 9. semestru a 31. 12. 1939 opustil protektorát. Použil balkánskou cestu a transportem z Bejrútu dorazil do Marseille, kde byl 14. 2. 1940 odveden a stal se příslušníkem československých vojenských jednotek ve Francii. V červnu 1940 byl evakuován z Francie do Velké Británie. Zde pak absolvoval výcvik tankových osádek. Jako tankista po vylodění ve Francii bojoval a v samém závěru války byl vážně raněn při obléhání přístavu Dunkerque Československou samostatnou obrněnou brigádou. Do civilu odešel 7. 7. 1945 jako četař v záloze. Ke studiu práv se již nevrátil (10). Po válce pracoval jako redaktor v několika nakladatelstvích (například Naše vojsko), později pak jako redaktor a odborný pracovník v Ústavu sociálního lékařství a organizace zdravotnictví, přitom dlouho redigoval časopis Československé zdravotnictví. Později, v devadesátých letech, pracoval na ministerstvu zdravotnictví a publikoval srovnávací studie zdravotních systémů ve světě.

Československá exilová vláda v Londýně, pro kterou dr. Ošancová od roku 1943 pracovala, ustavila ke konci 2. světové války zdravotnickou skupinu, se kterou se dr. Ošancová po dlouhé a náročné cestě přes Blízký východ a Sovětský svaz na jaře 1945 vrátila zpět do Československa.

Profesní život v Československu

Po skončení 2. světové války a návratu do Československa se manželům Ošancovým narodila dcera Věra (*1947), později provdaná Haurová, a syn Vladimír (*1950).

Dr. Ošancová získala na univerzitě v Cambridgi vynikající odborné vzdělání, které po návratu do vlasti uplatnila nejprve na tehdejším ministerstvu výživy, a v roce 1953 se stala vědeckou pracovnící Ústavu pro výzkum výživy lidu¹, kde se věnovala hlavně výzkumu souvislostí mezi příjmem potravin a zdravotním stavem obyvatelstva. V roce 1962 úspěšně obhájila kandidátskou disertační práci na téma *Výživa a obezita*. Po zrušení Ústavu pro výzkum výživy lidu ve vědecké činnosti

Obr. 5. RNDr. Ošancová v pozdějším věku, jak ji ještě pamatuje řada současných pracovníků SZÚ. Zdroj: archiv rodiny.

pokračovala od 1. 1. 1973 jako samostatný vědecký pracovník v Institutu hygieny a epidemiologie (IHE), dnešním Státním zdravotním ústavu v Praze. Zde působila až do konce roku 2002.

Její pracovní záběr byl zde velmi široký a zahrnoval mnoho výživových témat, jako např. výživa ve stáří, výživa dětí a mládeže, výživa a kardiovaskulární choroby, výživa a obezita dětí, mladistvých a dospělých, výživa v době těhotenství a výživa a cholesterolémie u dětí, mladistvých a dospělých. Podílela se také na přípravě výživových doporučených dávek pro kojence, děti, dospívající a dospělé v Československu a na programu pro snížení kardiovaskulárních a cerebrovaskulárních onemocnění v České republice. Na těchto výživových tématech spolupracovala s řadou odborníků v oblasti výživy, z nich je nutné zmínit zejména MUDr. Stanislava Hejdu, DrSc. (1928–1994) a doc. MUDr. Iga Kajabu, CSc. (*1936).

Dr. Ošancová se stala autorkou a spoluautorkou řady výživových monografií např. *O výživě aktuálně a se zárukou* (11) a *Starý člověk ve společnosti a v rodině* (12). V IHE/SZÚ publikovala v oblasti výživy během své dlouholeté aktivity více než 200 odborných a vědeckých článků.

Obr. 4. Manželé Ošancovi v roce 1945. Zdroj: archiv rodiny.

¹Po sloučení s pěti dalšími kráskými výzkumnými ústavy v roce 1971 se stal součástí organizace IKEM (Institut klinické a experimentální medicíny).

Obr. 6. Manželé Ošancovi v 90. letech Zdroj: archiv rodiny.

Dr. Ošancová se v roce 1945 po ustavení Společnosti pro racionální výživu (dnes Společnosti pro výživu) stala její aktivní členkou. Po založení České společnosti pro výživu a vegetariánství v roce 1999 byla ustanovena odborná skupina pro nutriční, na jejíž činnosti se dr. Ošancová také podílela. Dr. Ošancová byla rovněž členkou Československé biologické společnosti.

Byla členkou redakční rady časopisu *Výživa a potraviny* (dříve *Výživy lidu*) i *Zpravodaje školního stravování*. Významná byla i její redakční činnost, např. v časopise *Česká a slovenská gastroenterologie a hepatologie* a v *Review of Czechoslovak Medicine*. Vynikající znalost angličtiny jí spolu s odbornou znalostí umožňovala i překladatelskou činnost. Vedle angličtiny překládala do češtiny odborné texty také z němčiny.

Od počátku své vědecké dráhy se dr. Ošancová věnovala také osvětové, výchovné a popularizační činnosti a v této oblasti uveřejnila několik set článků a informací o poznatcích z výzkumu výživy člověka. Její význam na poli výživy již dříve připomněla řada kratších článků u příležitosti různých životních jubileí (13–15). Dne 24. 10. 2000 jí byla udělena a předána pamětní medaile 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy Za dlouholetou činnost ve prospěch 3. LF UK.

Dr. Ošancová zemřela dne 10. dubna 2003.

Čest její památce!

Poděkování:

Podpořeno MZ ČR – RVO (Státní zdravotní ústav – SZÚ, IČ 75010330).

Střet zájmů: žádný.

ORCID

Vladimír Ostrý <https://orcid.org/0000-0001-8961-2721>

František Kožíšek <https://orcid.org/0000-0002-0107-6969>

LITERATURA

1. Geni.com. Dr. Richard Sgalitzer (1882 - 1944) [Internet]. Public Genealogy Directory; 2023 [cited 2025 May 27]. Available from: <https://www.geni.com/people/Richard-Sgalitzer/6000000013796355953>.
2. Winton Train [Internet]. Wikimedia Foundation; 2024 [cited 2025 May 27]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Winton_Train.
3. Paták K. 2. srpen - den, kdy vyjel poslední vlak [online]. Vi-segradský jezdec Blog; 2022 [cit. 2025-05-27]. Dostupné z: <https://www.visegradsky-jezdec.cz/2-srpen-den-kdy-vyjel-posledni-vlak/>.
4. Whitehead RG. The Rise and Fall of Dunn Nutrition in Cambridge [Internet]. Copenhagen: Issuu; 2020 [cited 2025 May 27]. Available from: https://issuu.com/thenutritionociety/docs/gazette_summer2020/s/29548519.
5. Paul A, Moore T, Sharman IM. "Early years at the dunn". *Nutr Food Sci*. 1988;88(2): 2-4.
6. Paul AA. 60 years of research at the Dunn Nutrition Unit. *Nutr Bull*. 1987;12(2):116-21.
7. Fraser DR. Obituary notice Egon Kodicek, CBE, FRS, MD, PhD (1908-1982). *Br J Nutr*. 1983;49(2):167-70.
8. Jones G. 100 years of vitamin D: Historical aspects of vitamin D. *Endocr Connect*. 2022;11(4):e210594. doi: 10.1530/EC-21-0594.
9. Harris I, Moore T. Hypervitaminosis and vitamin balance. *Lancet*. 1928;212(5487):892-3.
10. Neminář J. Obyvatelé Hlučínska v československé zahraniční armádě na západě. [bakalářská práce]. Praha: FF UK, Ústav českých dějin; 2012.
11. Ošancová K. O výživě aktuálně a se zárukou. Praha: Společnost pro výživu; 1998.
12. Smitka V, Klímová-Fügnerová M, Ošancová K. Starý člověk ve společnosti a v rodině. Praha: Vydavatelství a nakladatelství ÚV Českého svazu žen Mona ve spolupráci s ČÚV ČSČK; 1981.
13. Pokorný J. K 75. narozeninám Dr. K. Ošancové. *Výž a Potrav*. 1995;50(4):116.
14. Perlín C. In memoriam RNDr. Kateřiny Ošancové, CSc. *Výž a Potrav*. 2003;58(3):94.
15. Blatná J, Dostálová J. Vzpomínka na RNDr. Kateřinu Ošancovou, CSc., která by letos 13. srpna oslavila sté narozeniny. *Výž a Potrav*. 2020;75(4):97.

Došlo do redakce: 5. 5. 2025

Přijato k tisku: 6. 5. 2025

MUDr. František Kožíšek, CSc.

Státní zdravotní ústav

Šrobárova 48/49

100 00 Praha 10

Česká republika

E-mail: voda@szu.cz